

les mœurs s'adoucissent, l'esprit humain s'éclaire, les nations isolées se rapprochent les unes des autres; le commerce et la politique réunissent enfin toutes les parties du globe; et la masse totale du genre humain, par des alternatives de calme et d'agitations, de biens et de maux, marche toujours, quoiqu' à pas lents, à une perfection plus grande" ¹⁶⁾!

Het verband is hier zelfs zóó nauw, dat de idee van den vooruitgang gerust als de geschiedtheorie, die aan die nieuwe wereld- en levensbeschouwing haar ontstaan dankt, mag worden aangeduid.

Lang heeft deze laatste voor bij uitstek onhistorisch gegolden. En zeker is er zoo'n lijn van onverschilligheid voor het verleden ook wel in op te merken. Dank zij haar rationalisme deduceerde zij liever uit een eenmaal aangenomen grondstelling op doctrinaire manier al maar nieuwe theses, dan dat zij het oog op de veelvuldigheid der werkelijkheid richtte. En tegelijk ontbrak het haar in hooge mate aan piëteit; was ze — naar de klassieke definitie van Kant dan ook niet „der Ausgang des Menschen aus seiner selbst verschuldeten Unmündigkeit", uit zijn door gemakzucht en lafheid tot op dat oogenblik nog nooit afgeworpen onvermogen „sich seines Verstandes ohne Leitung eines anderen zu bedienen" ¹⁷⁾? Maar hiermee is alles toch nog niet gezegd. Als elke groote geestelijke beweging draagt ook deze een samengesteld karakter. En zoo loopt er, behalve dat rationalisme, dan ook een stroom door, die de historie veel beter gezind is ¹⁸⁾. Geen wonder: geen enkel nieuw verschijnsel, of het gevoelt behoefte zich tegenover zijn eigen geweten en tegenover zijn omgeving uit de geschiedenis te legitimeeren; te toonen, dat het de pretenties en de idealen, waarmee het optreedt, wel moest gaan voeren. Trouwens, wat val ik U met redeneeringen lastig als er feiten zijn! Als Jean Mabillon, de vader der oorkondenleer, in dezen tijd heeft geleefd. Als wij een begrip, dat zóó'n groote rol speelt als het begrip „cultuurgeschiedenis" tegenwoordig doet, aan Voltaire danken. Als David Hume's History of England uit deze periode stamt en zelfs Edw. Gibbon's History of the decline and fall of the Roman Empire: het boek, dat Moritz Ritter „eine bahnbrechende Leistung" en — niettegenstaande zijn verteekening van het Christendom — „ein bis dahin noch unerreichtes Muster einer auf selbständigem Urteil